

Saartje Vanden Borre, ***Vreemden op vertrouwd terrein. Het sociaal-culturele leven en de integratie van Belgische migranten in het Noorden van Frankrijk (1850-1914)*** (Dissertatie Kortrijk 2012; Gent: Academia Press, 2012, 358 pp., ISBN 978 90 382 2041 3).

Dit boek is de handelseditie van een doctoraatsverhandeling (promotie) naar het sociaal-culturele leven van Belgische migranten in het Noorden van Frankrijk binnen een tijdsperiode die gekarakteriseerd werd door een verslechtering van hun maatschappelijke positie. Terwijl in het derde kwart van de negentiende eeuw de aanwezigheid van Belgen in Noord-Frankrijk nauwelijks geproblematiseerd werd, werden de Belgen rond de eeuwwisseling gedegradeerd tot tweederangsburgers. Dat de Franse (natie-)staat de Belgen, los van de duur van het verblijf tot vreemden maakt, geeft *Vreemden op vertrouwd terrein*, de titel van het boek, ook duidelijk weer.

De volkstelling van 1881 telde bijna een half miljoen Belgen in Frankrijk. Deze Belgen waren welkom gezien de economische voorspoed van het derde kwart van de negentiende eeuw. Vooral de Noord-Franse textielindustrie kon haar grote arbeidshonger lenigen met deze migratiestroom. Gezien het toenmalige *laisser-faire* beleid fungeerde de grens voor deze Belgische emigranten als een brug tussen België en Frankrijk. Vanaf 1888 werd de Frans-Belgische grens als scheiding een tastbare realiteit voor de Belgische immigranten in Frankrijk, ongeacht hun verblijfsduur. Vanaf 1888 moest elke huishouden van buitenlandse nationaliteit die verbleef in Frankrijk een extra-belasting betalen. In 1893 moest elke vreemdeling in loondienst in Frankrijk, ook de pendelaars die niet verbleven in Frankrijk een (hogere) belasting betalen. De Franse staat beschermde 'haar' arbeiders door de buitenlandse concurrentie artificieel duurder te maken. Ondertussen had de Franse staat haar natie op een expansieve wijze geherdefinieerd waarbij (bijna) allen die geboren en getogen was in Frankrijk uit ouders geboren in het buitenland tot Franse burger werd gebombardeerd. De eerste generatie migranten moest een dure en arbitraire naturalisatieprocedure blijven doorlopen om op te gaan in de Franse natie. De discriminatie van deze Belgen in Frankrijk werd versterkt in het begin van de twintigste eeuw toen de Franse staat een sterkere verzorgingsstaat werd. De weldaden van deze actievere natie-staat werden gereserveerd voor de Franse burgers.

Dit onderzoek gaat na wat het gevolg is geweest van deze nieuwe realiteit op de Belgische migranten in Frankrijk en doet dit via een studie van het verenigingsleven. De Franse wetgeving voorzag immers tot 1901 dat voor elke vereniging van meer dan twintig

leden een erkenning noodzakelijk was. Dit wantrouwen van het maatschappelijk middenveld, eigen aan de negentiende-eeuwse Franse politieke cultuur waarbij de staat een directe band wenste met het individu, leverde een administratief spoor na over het verenigingsleven. Indien een organisatie van meer dan twintig leden niet strafrechtelijk wilde worden vervolgd en daarenboven in aanmerking wilde komen voor officiële steun om bijvoorbeeld te mogen deelnemen aan officiële lokale manifestaties of wedstrijden was een erkenning noodzakelijk. Drieduizend dergelijke verzoeken van verenigingen in Rijsel of Roubaix in de periode 1852-1901 bleven bewaard. Dit biedt geen volledig beeld van het verenigingsleven in beide steden in Noord-Frankrijk, daar niet alle verzoeken bewaard bleven. De auteur bespreekt de representativiteit van de bewaarde dossiers helaas niet. Ook vroegen niet alle verenigingen een erkenning. Zo onthielden socialistische organisaties zich van een verzoek tot erkenning omdat die toch stelselmatig geweigerd werd daar het socialisme nog beschouwd werd als een subversieve ideologie. Dat de Belgische arbeidsmigranten de ruggengraat vormden van de socialistische aanhang in Noord-Frankrijk maakt dat deze formele benadering van het verenigingsleven voorbijgaat aan een essentieel element van de Belgische sociabiliteit in Noord-Frankrijk. De marxist Jules Guesde was de verkozenen van de Parti Ouvrier Français dankzij de stemmen van de Fransen van Belgische origine in Roubaix. De Amerikaanse historicus Carl Strikwerda (1993) wees erop dat de Vlaamse, en in het bijzonder Gentse emigranten in deze regio zorgden voor de voor Frankrijk uitzonderlijk goed georganiseerde arbeidersbeweging in de Noord-Franse industrieregio. De auteur bespreekt wel het socialistische verenigingsleven op basis van literatuur, maar in haar empirisch onderzoek is dit verenigingsleven afwezig. Het is minder duidelijk of ook de rooms-katholieke organisaties in de ban werden gedaan na de seculiere koerszwenking van de Derde Republiek. De auteur besteedt uitvoerig aandacht aan de inspanningen voor een religieuze omkadering van de Vlaamse migranten in Noord-Frankrijk door het rooms-katholieke ultramontanisme. Een Vlaamse (erkend) religieus verenigingsleven ontstond zo in de schoot van het pastoraal werk gericht op deze migranten. In 1880 werden dit Vlaams pastoraal werk ontmanteld daar de Vlaamstalige Belgische religieuzen het land moesten verlaten, maar het is minder duidelijk wat dit impliceerde voor het katholieke verenigingsleven.

Op basis van 863 dossiers van verenigingen die in Rijsel of Roubaix een erkenning vroegen wil de auteur nagaan hoe de nationalisering van het sociale leven de actieve publieke sfeer beroerde. Deze 863 verenigingen refereerden in hun verzoek tot erkenning naar nationaliteit als een identiteitsbepalend criteria. Slechts 2% van de verenigingen (namelijk 19) beschouwden België (of Vlaanderen) voldoende belangrijk om hiernaar exclusief te verwijzen in de statuten of naamgeving van hun vereniging, 7% definieerden zich als exclusief Frans en 21% als gemengde verenigingen. 72% van de verenigingen die in Rijsel of Roubaix een verzoek tot erkenning indienden beschouwden nationaliteit of herkomst als irrelevant voor hun vereniging gezien ze hierover in alle toonaarden zwegen. De exclusief Franse verenigingen betrof vooral verenigingen van

turners, schutters en duivenmelkers, omdat zij vanaf 1885 enkel erkend konden worden indien vreemdelingen werden uitgesloten van het lidmaatschap. Deze organisaties werden immers gepromoot om de militaire weerbaarheid van de Franse natie te versterken. Belgen waren tot 1885 probleemloos lid van deze organisaties, maar moesten dan plots geweerd worden. Zelfs het houden van duiven werd de Belgen verboden daar duiven militaire geheimen over de grenzen konden meedragen.

Deze studie behandelt vooral (erkende) verenigingen die sport, spel, toneel of zang in georganiseerd verband beoefenden. Dit bestudeerde verenigingsleven heeft een sterk middenklassestempel. Zo spelen bijvoorbeeld de sponsors, bijvoorbeeld kroegbazen, een belangrijke rol in deze erkende verenigingen. Het boek heeft door haar aandacht voor de middenklassen onder de Belgische migranten een sociale groep belicht die tot nu toe in het onderzoek verwaarloosd was. Het (erkende) verenigingsleven wordt van vele zijden belicht, maar de auteur heeft via deze verenigingen vooral de politieke strijd rond de degradatie van de Belgische migranten tot vreemdelingen in kaart gebracht. Onmiddellijk in 1888 gaat een vereniging, wiens oorsprong en sociale achtergrond nauwelijks wordt belicht, de strijd aan met de Franse politieke autoriteiten om de verloren gegane opportuniteiten te herwinnen. Zij organiseerde een betoging om de Belgische migranten de Franse nationaliteit kosteloos ter beschikking te stellen, wat 5000 mensen op de been bracht. De eerste generatie migranten profileerde zich, volgens de auteur als informeel geïntegreerde burgers die hun integratie-inspanningen van de voorbije decennia beloond wilde zien. Rond de eeuwwisseling werd een tweede stap gezet in het uitsluiten van vreemdelingen en werd, weliswaar met een minder massale mobilisatie, het lobbywerk hernomen, maar toen ageerde een organisatie van voormalige Belgische officieren en onderofficieren vooral als een Belgische organisatie. Het lobbywerk was gericht op Brussel met het verzoek dat België de belangen van zijn burgers die in Frankrijk waren gevestigd zou verdedigen door bilaterale verdragen te sluiten met Parijs.

Het boek biedt een breed overzicht van de Belgische aanwezigheid in Noord-Frankrijk gedurende de tweede helft van de negentiende eeuw met veel aandacht voor de Franse politieke realiteit. De focus op het officiële verenigingsleven is een vernieuwende invalshoek, maar de studie kan toch de ambitie niet waarmaken om het sociaal-culturele leven en de integratie van de Belgische migranten in haar diversiteit te reconstrueren. De zwakte van dit archiefmateriaal wordt te weinig geproblematiseerd en andere toegangen tot de integratie van deze migranten worden genegeerd. Meer aandacht voor de arbeidersbeweging, maar ook bijvoorbeeld voor naar nationaliteit gemengde huwelijken of de naturalisatieverzoeken hadden de beperktheden van het formele verenigingsleven kunnen aanvullen. De lezer heeft zelfs geen zicht op de dynamiek en het volume van de nationaliteitsverwerving van de Belgen in Noord-Frankrijk. Alhoewel de auteur sterk de nationale identificatie uitspeelt in haar analyse zijn door de eenzijdige empirische basis van het onderzoek de cultureel-historische bevindingen over de Belgische migranten in zekere mate op drijfzand gebouwd. Het boek blijft een vooral

politieke geschiedenis van de Belgische migranten in Noord-Frankrijk en hun confrontatie met het ontluikende Franse vreemdelingenbeleid. Hiermee sluit het sterk aan bij de onderzoeken van Gérard Noiriel en vult het de sociaal-politieke analyse van de Belgische aanwezigheid in Noord-Frankrijk van Firmin Lentacker aan. Het vlot geschreven boek biedt dan ook belangrijke nieuwe perspectieven op de Belgische aanwezigheid in Noord-Frankrijk gedurende deze scharnierperiode.

Frank Caestecker, Universiteit Gent